

Diputació
Barcelona

Sèrie Urbanisme i Habitatge

1

La utilització temporal dels buits urbans

Direcció: Manu Fernández i Judith Gifreu

10. I si «mentrestant» creem institucions comunitàries? Els buits urbans com a oportunitat

Helena Cruz Gallach

Doctora en geografia i investigadora a l'IGOP (Universitat Autònoma de Barcelona)

Rubén Martínez Moreno

Investigador a l'IGOP (Universitat Autònoma de Barcelona) i membre de La Hidra Cooperativa

Des que es van fer evidents les conseqüències de l'esclat de la bombolla immobiliària, en el paisatge urbà s'han començat a desenvolupar noves pràctiques d'intervenció a la ciutat. Unes pràctiques que propugnen un canvi del model urbà, allunyat de l'expansionisme especulatiu de les últimes dècades i orientat a la regeneració i reapropiació de la ciutat construïda. Solars buits, equipaments en desús i espais abandonats són el focus d'atenció de molts col·lectius ciutadans que s'han activat per fomentar la seva obertura mentre no s'executin els plans urbanístics vigents. Així, on està previst que es construeixi un equipament, es crea un hort urbà; on no hi ha recursos per construir un poliesportiu, es dissenya una plaça. L'urbanisme formal, sovint criticat per lent i rígid, s'ha vist alterat per iniciatives ciutadanes que canvien el rol de veïns i veïnes, que passen de ser mers usuaris a dissenyadors i constructors de l'espai públic.

L'embranzida de la ciutadania i el context de crisi i austeritat han provocat també alteracions en les formes de govern del territori i en les polítiques urbanes impulsades des de les administracions locals. Diferents municipis han implementat programes que fomenten l'obertura i la transformació temporal de solars buits o acords d'autogestió d'equipaments públics. Els buits urbans representen un dels principals reptes de la gestió urbana i en molts municipis la ciutadania fa temps que pressiona per l'obertura de solars i la reapropiació d'aquests espais oblidats. Com a resposta, diversos ajuntaments han iniciat programes de reactivació temporal de solars o d'equipaments públics, tot i que gran part dels buits són de propietat privada. És en aquesta lògica que cal entendre el Pla BUIITS.

El Pla BUIITS es pot entendre com una reacció institucional a l'aparició de nous moviments urbans i col·lectius socials que reclamen un nou ús per a espais econòmicament desvaloritzats. Sota el discurs de «la gestió del mentrestant», aquest programa tracta de respondre a la necessitat de «superar una època d'incertesa» en relació amb el model de la ciutat, una forma de gestionar l'espai públic i algunes «infraestructures obsoletes». Amb

aquestes paraules ens resumien el projecte des de l'Àrea d'Hàbitat Urbà de l'Ajuntament de Barcelona. Ens comentaven que el programa respon a la necessitat d'involucrar «nous actors socials» en el disseny i la implementació de «mecanismes de coresponsabilitat com una forma per resoldre les demandes socials». Una via per pluralitzar els agents implicats; «anar més enllà de la lògica de la negociació amb les associacions de veïns; tractar d'agregar nous agents» en el procés polític.

I és en aquest moment, en l'intent d'interpel·lar nous subjectes socials (individuals o col·lectius), d'establir un tracte formalitzat amb pràctiques informals i de codificar en norma el que abans eren relacions tàcites, quan ens assalten algunes de les preguntes clàssiques d'aquest tipus de processos: la institucionalització aviva les comunitats o les debilita? La institucionalització sistematitza i optimitza les pràctiques ciutadanes o les burocratitza? Un procés de relació institucional com el Pla BUIITS enforteix la gestió comunitària o la subsumeix en els esquemes del management públic? Revisant les veus d'agents implicats i algunes dades acumulades en processos de recerca en els quals hem participat, volem assumir com a pròpies aquestes preguntes i intentar aportar algunes reflexions.¹¹⁰

Som conscients que aquestes preguntes són massa complexes i que difícilment aconseguirem donar respostes contundents, encara que tampoc és aquest el nostre objectiu. Volem que les nostres aportacions serveixin, més que per respondre de manera tancada, per poder fer aquestes preguntes una mica més manejables i, potser, superar alguns tòpics respecte als efectes positius o negatius produïts pels vincles entre col·lectius socials i l'Administració pública.

A continuació, llancem aquestes idees en tres apartats diferents molt relacionats entre si amb l'objectiu d'ordenar i fer un recorregut sobre temes recurrents relacionats amb els processos d'institucionalització i les seves ambivalències.

10.1. Relacions pragmàtiques, relacions conflictives

En els últims cicles de mobilització social hi ha hagut un *gir pragmàtic* en les maneres de resistir o intentar incidir en els problemes comuns. En

---

110. Algunes de les idees incloses en aquest article i gran part de les entrevistes a les quals es fa referència són fruit de treballs de recerca sobre governança participativa en què els autors han participat. Aquestes recerques han estat realitzades a l'Institut de Govern i Polítiques Públiques (IGOP) sota la direcció i coordinació del Dr. Marc Parés i el Dr. Ismael Blanco.

són un bon exemple les maneres de fer de la Plataforma d'Afectats per la Hipoteca (PAH), una de les organitzacions de base ciutadana amb major legitimitat, reconeixement social i amb una capacitat innegable de marcar l'agenda política. Al costat d'altres pràctiques socials de defensa de drets, la PAH s'ha caracteritzat per buscar solucions a un problema col·lectiu: la garantia pública d'accés universal a l'habitatge. Ha estat a través de la cerca de solucions concretes que la PAH ha aconseguit un alt nivell d'agregació de persones «afectades» que s'han convertit en activistes i un notable nivell de replicabilitat al conjunt del territori. La PAH és sinònim d'un treball perseverant sobre objectius concrets, però també una via efectiva d'organitzar l'apoderament polític dels ciutadans, ja sigui a través d'accions ordinàries com aturar desnonaments o fent servir accions extraordinàries com la promoció d'una Iniciativa Legislativa Popular.

Veiem llavors que aquest «pragmatisme» està estretament relacionat amb la importància de demostrar que les coses poden canviar o, tal com assenyala un dels lemes més populars de la PAH, que «Sí se puede». És aquest pragmatisme el que ha conduït, també, a posar-se metes curtes i diàries (aturar desnonaments, reapropiar-se d'habitatges buits), que puguin anar sumant «petites victòries» que estimulin l'estabilitat del moviment. I, si bé amb altres objectius i metodologies diferents, aquest tipus de maneres de fer, aquesta forma *a priori* pragmàtica d'enfocar la relació institucional i de posar-se objectius possibles, també la trobem en les mobilitzacions socials en el camp de l'urbanisme i la planificació urbana. Si bé durant el període d'expansió urbanística, les mobilitzacions socials bàsicament es caracteritzaven per desenvolupar accions reivindicatives en forma de protesta ja fos enfront de la situació d'infraestructures o de projectes de creixement urbà —que hem conegut com a conflictes territorials i urbanístics—, posteriorment s'ha passat cap a mètodes d'acció més directa (obertura i adequació de solars, creació d'horts urbans, disseny i rehabilitació d'equipaments autogestionats, etc.) i a una escala molt més reduïda (places, equipaments, solars, parcel·les). Aquesta reorientació pragmàtica també es fa evident en el Pla BUIITS. Com ens explicaven des de l'Àrea d'Hàbitat Urbà de l'Ajuntament de Barcelona:

«En un diagnòstic molt simplificat, ja que aquests processos són més complexos, podríem dir que les associacions de veïns volen desenvolupar una tasca de control, supervisió i rendició de comptes del que el govern local està fent, mentre que les noves entitats i grups que treballen a l'espai urbà —per exemple, un dels grups de joves arquitectes que

participen en Pla BUIITS— operen més *sota la lògica de fer que sota la lògica de ser informat.*»

Els responsables institucionals del Pla BUIITS coincideixen a assenyalar que les persones més joves que participen en el projecte, si bé poden tenir enfocaments més radicals que entitats com les associacions de veïns, tenen maneres de fer més «constructives»; és a dir, «tenen arguments més clars i, *a priori*, no hi ha tanta desconfiança amb el govern local». Assenyalen, també, que aquests perfils tenen més propensió al diàleg i, si bé mantenen algunes reserves respecte a relacionar-se sense prejudicis amb l'Administració local, «aquestes reserves no són tan fortes com en les associacions de veïns». És interessant ressaltar que aquestes reflexions que expressen un canvi d'actitud cap a les institucions les hem trobat en entrevistes amb altres actors institucionals centrades en problemes que involucraven altres àrees de l'ajuntament, com ara l'Àrea de Qualitat de Vida, Igualtat i Esports o la Direcció Adjunta d'Habitatge, on també es destacava que aquest canvi en les actituds es veu en la rellevància que han pres el cooperativisme o el tercer sector.

Però d'aquest canvi d'actitud enfront de les institucions no podem inferir que aquests actors adoptin una posició ingènua. No podem dir que aquest pragmatisme condueixi a una subordinació vers les institucions públiques. Vam poder parlar d'aquest tema amb un membre del col·lectiu Recreant Cruïlles, que, amb altres entitats socials, estan gestionant Germanetes, un solar situat al barri de l'Esquerra de l'Eixample. Ens explicava aquesta posició, que, més aviat, podríem pensar-la com un *pragmatisme crític*:

«... des del nostre punt de vista, el Pla BUIITS és una oportunitat política que l'Administració pública ha estat capaç de detectar. Molts d'aquests espais són una reivindicació social històrica. Però el govern local ha reaccionat a aquestes demandes només durant la crisi. En el nostre cas se'ns ha donat el 10 % de la parcel·la urbana total, però això pot ser un cavall de Troia per empènyer, per pressionar les autoritats locals perquè aquestes instal·lacions educatives i culturals que van prometre que construïrien en aquest espai es facin finalment.»

A Germanetes hi ha una alta consciència de fins a quin punt aquestes mesures poden acabar sent un facilitador de la tasca de govern de l'ajuntament, ja sigui per gestionar millor possibles conflictes urbans o per traslladar certes parcel·les de responsabilitat pública a la pròpia ciutadania. Creiem que, això, la majoria de vegades, no respon a una agenda institu-

cional oculta ni a cap estridència conspiranoica, sinó que és part de les inèrcies institucionals, és un efecte lògic de voler redissenyar les formes de produir accés i cohesió que s'han anat sedimentant en l'Administració pública. Des de Germanetes, aquest pragmatisme crític ha permès construir una confiança que no és tant un punt de partida, sinó més aviat un diàleg en curs que es nodreix o es dilueix segons es van succeint capítols diaris, amb nous problemes o amb noves solucions. Com ens assenyalava el membre de Recreant Cruïlles: «Estic convençut que els qui han pres la iniciativa d'aquest programa hi creuen completament. I han estat molt valents de tirar cap endavant, fet que no es contradiu amb mantenir un paper vigilant i exigent».

D'altra banda, apareix l'amenaça de la burocratització. Han estat molts els factors que han fet que aquesta «gestió del mentrestant» es torni notablement densa en tasques de gestió i en nombre de requisits tècnics. Alguns col·lectius que participen en el Pla BUIITS han hagut de demanar formalment i pagar per permisos de construcció i cursar llicències d'activitats per utilitzar els espais cedits. Un total contrasentit que, moltes vegades, els identifica com a proveïdors privats de serveis. Apuntaven des de Recreant Cruïlles que «des d'Hàbitat Urbà no han produït solucions legals per resoldre aquest tipus de problemes. També hem d'anar a moltes reunions i fer informes de projectes. Ho fem amb treball voluntari i és realment molt car. No podem acabar sent els secretaris de l'ajuntament». Aquesta burocratització ha estat motiu de queixes i de valoracions crítiques per part dels col·lectius del Pla BUIITS, fet que assenyalava la capacitat d'adaptació als seus codis que els demana l'Administració. D'aquesta manera veiem que, com s'apuntava des d'Hàbitat Urbà, són actituds menys resistencialistes, més pragmàtiques i menys basades en prejudicis, però no per això menys crítiques i exigents. Alguns casos del Pla BUIITS ens demostren que l'ús de mecanismes formals de participació ciutadana no vol dir esborrar la possibilitat d'utilitzar altres mecanismes que posen en tensió aquesta relació amb la institució. Això significa, no tan sols combinar una relació de diàleg i de pressió amb la institució pública per a problemes sorgits per la gestió de recursos concrets, sinó també poder fer accions en altres àrees que escalin l'espai reivindicatiu, com pot ser el fet d'unir-se a campanyes per la sanitat o l'educació pública. Com conclouen des de Recreant Cruïlles: «No emprendre accions il·legals que no agradin a l'Administració pública o als veïns, però tampoc ens ho pensarem dues vegades si veiem que hem de forçar la relació amb la institució amb la finalitat d'obligar-los a fer el que han de fer. Estem disposats a emprendre accions creatives per denunciar un conflicte o una falta de resposta institucional a problemes col·lectius».

Com assenyalàvem a l'inici d'aquest apartat, la PAH ha estat tota una escola d'aprenentatge respecte a aquestes posicions de relació institucional complexa. Ha estat aquest procés de sindicalisme social el que ha situat el pragmatisme i la relació institucional com a mètode, d'una banda, per fer servir totes les vies legals possibles per resoldre problemes col·lectius, però, tibant aquesta mateixa lògica, fer ús de la desobediència quan al final dels tràmits legals no es troba una resposta institucional. Són aquests *sostres institucionals* els que activen posicions més dissidents i resistencialistes. Trobem aquest mateix esperit metodològic a Germanetes, que podem resumir com una manera de fer política que fa servir tàcticament relacions pragmàtiques i relacions conflictives.

10.2. Els límits institucionals del «mentrestant»

Una de les qüestions que assenyalen de manera recurrent els actors que participen o promouen el Pla BUIITS està directament relacionada amb els límits institucionals o, de fet, amb l'objectiu polític últim sobre el qual naveguen projectes com el Pla BUIITS. En concret, ens referim a si parlar d'un «mentrestant» té a veure amb assajar les possibilitats d'un període d'experimentació institucional o, en una versió més dramàtica, dilapidar energies comunitàries en un procés sense canvi o innovació institucional. En les mirades més fosques del que la institució persegueix, veuríem un procés d'instrumentalització de les comunitats vives sobre el territori per emplenar amb valor social la desvaloració del sòl. En les mirades més optimistes d'aquests mateixos processos, ho considerariem com una acció institucional intrèpida, que veu una oportunitat en el procés de desvaloració del sòl edificable per potenciar les pràctiques urbanes socialment innovadores. Instrumentalitzar les comunitats o potenciar-les? Innovacions institucionals o pegats? Decantar-se per una posició o per l'altra sense contrastar-ho amb les persones protagonistes amenaça de no ser gaire útil. A continuació, intentem oferir algunes idees per fer més clar aquest plantejament i, en la mesura de les nostres possibilitats, donar-hi més matisos.

Sovint s'ha apel·lat a la cessió d'ús dels buits urbans amb arguments de temporalitat: només falta esperar que acabi la crisi per poder desenvolupar el planejament vigent. Dit molt sintèticament, la idea que sosté això, i que lligaria amb el pragmatisme que abans comentàvem, seria: mentre no construeixin l'equipament que estava programat, fem un hort urbà. Les iniciatives ciutadanes sembla que tenen cabuda en aquest «mentrestant». Però no cal insistir molt en el fet que les bases d'un nou urbanisme, que

gestioni l'esclat de la bombolla immobiliària, difícilment es podran construir a través de pràctiques urbanes localitzades i temporals. Es necessiten canvis legislatius —no pas flexibilització— i establir xarxes de col·lectius ciutadans no solament a escala local, sinó metropolitana i més enllà. I és just aquí on trobem un primer límit, que hem vist expressat de diferents maneres. Un dels responsables institucionals del Pla BUIITS ens plantejava un problema directament relacionat amb un dels reptes d'emmarcar el Pla BUIITS en l'àmbit institucional:

«El Pla BUIITS és, de fet, un procés de privatització de l'espai públic. Estem cedint temporalment un espai de propietat pública a unes entitats privades. El concepte de privatització que té l'Administració, són, per exemple, les guinguetes de la platja, que és un procés molt regulat. I resulta que si intentes posar un bar a Germanetes, has de fer servir el mateix model que s'està gestionant per a una guingueta. Aquest procediment fa inviable posar un bar a Germanetes.»

Això planteja un problema. D'una banda, que la temporalitat suposi una provisionalitat contínua, en què el model comunitari només existeix en les ments dels qui ho practiquen, però sense donar pas a una expressió jurídica concreta. Això és el que no deixen encarnar amb garanties institucionals els models de gestió prefigurats en les pràctiques comunitàries. És des d'aquestes limitacions que es planteja la necessitat d'innovar en el reglament:

«Abans de cedir un espai, cal definir un pressupost, ja que l'espai cedit pot estar en mal estat o s'ha d'adequar al projecte que es vol fer —per fer un hort urbà calen intervencions que adaptin l'espai—. Però quan es va posar en marxa el Pla BUIITS no hi havia pressupost per a cap tipus d'obra. Això és degut a un sentiment una mica ingenu, de no haver palpat la realitat i les seves necessitats. Aquest tipus d'innovació és important i es basa en l'assegurança més que en el paternalisme.»

Com assenyalaven des de l'Ateneu Popular Nou Barris —espai que no forma part del Pla BUIITS però que és referència ineludible en la gestió col·lectiva d'infraestructures—, «si els projectes viuen amb la incertesa a mitjà termini de la renovació o no de les concessions, es fa difícil tirar endavant estructures de segon grau a l'hora d'establir coordinacions de ciutat o de generar bancs de recursos comuns. I això, entre altres coses, dificulta que es passi de la lògica de barri a la lògica de ciutat».

D'altra banda, des d'Hàbitat Urbà es recordava que la responsabilitat perquè la temporalitat i la focalització en espais molt concrets no produïxi projectes hiperlocals o, fins i tot, solament aconseguixi consolidar pràctiques autoreferencials, també és dels col·lectius i les comunitats. En les seves pròpies paraules:

«El repte per a l'Administració és innovar en el procediment. Tota la maquinària administrativa ha de poder facilitar que aquestes entitats ciutadanes tirin endavant aquests projectes. Per part de les entitats ciutadanes, es tracta de fer coses que han d'anar molt més enllà de consolidar un hort urbà en un espai cedit per 3 anys. Germanetes, com a petit exemple d'anar més enllà, s'ha ficat en el projecte Superilles. Estan intentant dir com volen que sigui el barri, no tan sols l'espai Germanetes. Si en deu anys a Germanetes es continua fent cinema alternatiu i cultivant patates, no haurem aconseguit gaire cosa. Serà un fracàs per a l'Administració. Aquí és on ha de sorgir la «generació pont», gent que des de la institució faci la feina que nosaltres vam fer en la nostra època.»

Per tant, es tracta de canviar la reglamentació i, també, els procediments habituals. Tant de la institucionalitat pública com de la institucionalitat comunitària. Per part de la institució, la tendència ha estat intentar adequar-se puntualment a excepcions demanant a la capa funcional que atorgui un permís de manera diferent al que està reglamentat. La dependència del rumb institucional, tant en les figures tècniques usades com en les maneres d'atendre els nous problemes, ha estat molt present des de l'inici. I, com assenyalen els manuals de ciència política, si hi ha una gran dependència del rumb institucional, el canvi institucional es converteix en un repte d'escala èpica.

Així, doncs, que aflorin els límits del «mentrestant» depèn de si aquest moment d'experimentació institucional suposa canvis en les lògiques comunitàries i, sobretot, suposa canvis en les maneres de fer de la mateixa Administració. En el primer cas, intentant fer xarxa i/o incidint en altres processos a escala metropolitana; en el segon cas, oferint garanties jurídiques i generant noves figures que no actuïn com a ortopèdies sobre la gestió comunitària i que limitin la seva potencialitat. No podem tancar aquest apartat sobre els límits del «mentrestant» sense assenyalar que l'aposta institucional ha de ser ambiciosa i no simplement puntual i compensatòria respecte a la lògica que ha estat hegemònica a Barcelona. No hem d'oblidar que, al mateix temps que es desenvolupava la primera edició del Pla BUIITS, diferents projectes urbanístics de gran envergadura es van trami-

tar al marge de la ciutadania i les comunitats locals. L'ampliació de la Maquinista, el projecte Kids Sagrera, la reforma del Port Vell i un llarg etcètera ho exemplifiquen. I és en aquests projectes on encara s'albiren les velles tendències de concebre el sòl com un mer producte d'intercanvi al servei de grans agents privats. I és aquesta dinàmica la que, sumada als problemes assenyalats en aquest punt, pot fer entendre el «mentrestant» com una manera sofisticada de diluir processos de transformació social.

10.3. Qui s'institucionalitza?

Una de les qüestions clau per analitzar els processos d'institucionalització i com poden repercutir positivament en les pràctiques col·lectives és veure si hi ha un reconeixement de nous actors socials, si suposen un canal per dialogar i negociar amb subjectes fins ara invisibles en les decisions de la ciutat. Un dels objectius d'un procés d'institucionalització hauria de ser l'apoderament de classes subalternes i de col·lectius vulnerables, un indicador de la bona salut d'una democràcia municipal. Una mostra d'aquesta obertura van ser les assemblees de barri del 15M, que van operar sota la lògica de processos participatius oberts i assemblearis que aconseguien reunir multitud de perfils. Però, no cal recordar-ho, el 15M no va ser un projecte de l'Administració pública. Ha aconseguit el Pla BUIITS imbricar-se productivament amb aquest entramat social?

D'entrada, en els col·lectius que participen en el Pla BUIITS, veiem un canvi en les interlocucions amb la institució. Si bé les associacions de veïns han estat històricament els interlocutors privilegiats de projectes de planificació urbana, responsables d'Hàbitat Urbà ens explicaven que concedir «tota la representació social a les associacions de veïns podia arribar a ser una mica pervers». En aquest punt, cal destacar que molts dels projectes presentats en el Pla BUIITS són dirigits per grups d'arquitectes i entitats joves nascudes arran del 15M i que han articulat les seves iniciatives amb associacions tradicionals del barri. La característica d'aquest programa és el vincle entre les organitzacions socials i comunitàries, una combinació que vincula entitats tradicionals i nous actors socials. Un exemple clar d'aquesta mescla és la iniciativa Porta'm a l'hort, impulsada per un grup d'arquitectes joves que va utilitzar l'estructura legal de l'associació de veïns de Porta per presentar-se al concurs públic. Porta'm a l'hort és una iniciativa que vol construir un espai de sociabilitat entre veïns i veïnes i un nexa amb la reivindicació de la plaça Sòller, espai que diferents associacions i col·lectius d'activistes volen recuperar per al barri.

Però, si bé l'heterogeneïtat de lideratges és un element interessant en el conjunt del Pla BUIITS, també hem anat observant com prenia centralitat un segment social molt específic. Com ens assenyalava un responsable d'Hàbitat Urbà, «[...] en alguns Pla BUIITS predomina més un perfil social molt concret —arquitecte, classe mitjana cultural amb qualificació universitària, amb xarxa social, etc.—. És cert que si només es queda, com diríem a la nostra generació, una *gauche divine*, això tampoc evoluciona gaire».

Tal com apareixia en el Mapa de la Innovació Social de Catalunya de la recerca Barris i Crisi,¹¹¹ les pràctiques socialment innovadores sorgeixen allí on hi ha més recursos perquè fructifiquin. Barris i Crisi ens ha permès comparar la distribució de diferents perfils socioeconòmics al territori barceloní amb els llocs on es localitzen pràctiques d'innovació social. A partir d'aquest estudi veiem que els llocs on es concentren aquestes pràctiques socialment innovadores no són aquells on resideix la gent amb major renda o menor renda. Les persones amb més recursos no tenen necessitat d'innovar socialment i les que en tenen menys no tenen capacitat per respondre de manera autònoma a les seves necessitats. Per tant, aquells barris amb més dificultats econòmiques, amb un teixit social menys estructurat i que han de posar tota la seva obstinació en la cobertura de les necessitats bàsiques, tenen més difícil poder reapropiar-se dels seus espais públics. I és que, en part, els lideratges d'aquestes pràctiques urbanes recauen en aquells segments socials que, si bé no acumulen grans masses de recursos econòmics, sí que tenen recursos culturals, cognitius i capital social que els permeten organitzar-se per intentar resoldre algunes demandes socials o conduir projectes urbans amb valor social. Com assenyalaven els responsables institucionals del Pla BUIITS: «Si bé són processos assemblearis, hi ha lideratges en perfils com els arquitectes, perquè tenen més reconeixement i més coneixements, etc.».

Aquest, de nou, és un procés ambivalent. D'una banda, si els lideratges recauen en certs perfils socials, tendiran a ser els subjectes reconeguts institucionalment i seran aquests actors els qui acumularan cada vegada major capital social i simbòlic. Però, de l'altra, aquests capitals acumulats en perfils individuals, si són gestionats comunitàriament, podran revertir a l'espai comú. D'aquesta manera, és el subjecte col·lectiu qui en surt benefi-

---

111. El títol complet de l'estudi és *Barris desfavorits enfront la crisi: segregació urbana, innovació social i capacitat cívica*. Aquesta investigació està coordinada pel Dr. Ismael Blanco (investigador principal), el Dr. Oriol Nel·lo, el Dr. Quim Brugué i el Dr. Eduard Jiménez. Va rebre el suport del Programa RecerCaixa. Per a més informació vegeu: <http://barrisicrisi.wordpress.com/>

ciat i els lideratges funcionen com a mitjans (i no com a fins) per facilitar interlocucions i per acumular legitimitat. Un nou repte és aconseguir produir aliances transversals entre classes mitjanes culturals, classes populars, organitzacions ciutadanes clàssiques i nous sindicalismes socials. Si, a més, es generen mecanismes comunitaris per distribuir legitimitats, reconeixements i recursos, un procés d'institucionalització com el que planteja el Pla BUIITS podria arribar a produir canvis en les relacions de poder existents i apoderar segments socials subalterns. El revers d'aquest procés, ja se sap, és el *free rider* o el polissó. És a dir, un subjecte individual que maximitza els seus beneficis sobreexplotant els recursos produïts per una comunitat. Per llançar una mica de llum i poder analitzar aquest tipus de lideratges relacionats amb l'acció col·lectiva, podríem acudir als estudis d'Elinor Ostrom. Aquesta politòloga nord-americana va combinar les estratègies del nou institucionalisme amb recerques realitzades en el camp de la biologia amb l'objectiu de comprendre millor els models d'autogestió i autoorganització dels processos d'acció col·lectiva. Ostrom va analitzar alguns dels principis fonamentals que s'han de donar perquè la gestió comunitària (en aquest cas, de recursos naturals) sigui efectiva, perduri i eviti que el racionalisme econòmic del *free rider* privi la comunitat de poder produir benefici compartit. Les propostes que emergeixen del treball d'Ostrom són, en el fons, principis democràtics. En concret, Ostrom desglossa un seguit de principis de disseny característics d'institucions comunitàries com, entre d'altres, principis de transparència, sancions pel mal ús del recurs, mecanismes de resolució de conflictes, possibilitat de canviar regles, accés a informació per participar en l'autogovern, etc.

És interessant veure com això es pot produir de manera informal o a través de mecanismes que la comunitat ha sistematitzat en alguns dels projectes del Pla BUIITS. És probablement un sistema de governança comunitari el que, si bé no serveix per resoldre automàticament quin tipus de perfils socials hi poden participar, exercir lideratges o produir aliances, sí que pot assegurar que la institucionalitat que es produeix pugui respondre a un subjecte col·lectiu i no a recorreguts individuals.

10.4. Conclusions

Fins aquí, hem fet un recull de reflexions sobre els reptes que presenta l'activació dels buits urbans. Hem evidenciat com en el darrer cicle de mobilitzacions socials s'ha tendit a la reivindicació a través de la construcció, més que no pas a través de la protesta. A partir de les veus dels actors im-

plicats hem fet evident com el Pla BUIITS representa una finestra d'oportunitat pel que fa a la gestió comunitària dels espais públics. Tanmateix, també suposa alguns riscos.

El gir pragmàtic en les iniciatives comunitàries i l'oportunitat de dinamitzar buits urbans podrien arribar a ser un element facilitador de la tasca de govern, però les experiències veïnals que gestionen espais públics en són conscients i estan disposats a aprofitar aquesta esclatxa per esperonar l'Administració a fer canvis més estructurals. Queda palès que «l'urbanisme del mentrestant» pot ser un caramel enverinat si no hi ha noves formes de gestió urbana en els camps legislatiu, administratiu i jurídic.

Finalment, és important assenyalar un tema que considerem clau per a aquest tipus de debats i és que institucionalitzar-se pot significar més dependència o més autonomia. Més dependència si parlem d'institucionalització amb una Administració pública poc permeable al canvi institucional, ja que això pot acabar codificant totes les accions de les comunitats a través d'un excés de regulació i normativització estandarditzada. Més autonomia si parlem d'institucionalització comunitària, ja que això voldrà dir que les normes, les regles, els drets i les obligacions de les comunitats han estat autoproduïdes i s'adeqüen a les pròpies pràctiques dels espais col·lectius.

El dubte és si aquest doble procés d'institucionalització pot articular-se de manera virtuosa, tot produint relacions mútuament productives entre aquests dos tipus d'institucionalitat. Probablement el repte més important que tenim al davant no és simplement intentar ajuntar de manera desequilibrada lògiques diferents per resoldre problemes comuns, sinó generar institucionalitats publicocomunes. És a dir, modes de fer que puguin absorbir la capacitat de l'Administració pública per escalar processos i per garantir-ne l'accés i la capacitat de la gestió comunitària per imbricar-se amb les pràctiques socials i culturals vives dels territoris.